

УДК- 658.012.3

Տ Ն տ ե ս ա գ ի տ ու թյ ու ն

Ռ. Յ. ՍԱՆԳԱՍԱՐՅԱՆ

ՓՈՔԻ ԳՈՐԾԱՐԱՐՈՒԹՅԱՆ ԶԱՐԳԱՑՈՒՄԸ ԱՐՑԱՆՈՒՄ

Անկախության հռչակումից հետո Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետությունում շուկայական հարաբերությունների հիմքի վրա գործող տնտեսակարգի ձևավորման գործընթացը դեռևս չի ապահովել զարգացման նորմալ ընթացք ունեցող տնտեսություն: Պատճառները բազմաթիվ են՝ օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ բնույթի: Հանրապետությունում իրականացվող տնտեսական բարեփոխումներն անշրջելի են, որոնք, սակայն, առկա տնտեսական և սոցիալական, ինչպես նաև ազգային-պետական շահերի և իրողությունների հաշվառմամբ ենթադրում են որակական և րովանդակային նոր ուղղվածություն:

Վերջինս պետք է ենթադրի բարեփոխումների արդյունավետության աճ: Դրա իրականացման էական գործոն է հանրապետությունում ներդրումային քաղաքականության ակտիվացումը և ձեռնարկատիրության զարգացումը:

Շուկայական հարաբերությունների ձևավորման և հետագա զարգացման փուլերում տնտեսության ցանկացած ոլորտում կարևորագույն դեր ունշանակություն է ձեռք բերում ձեռնարկատիրական գործունեության կազմակերպումը: Փաստորեն, ցանկացած տնտեսավարող սուբյեկտ, անկախ այն հանգամանքից գտնվում է կայացման, զարգացման, հասունացման, թե անկման փուլում, միևնույն է, զբաղված է ձեռնարկատիրական գործունեության կազմակերպմամբ, այլ կերպ անհնար է ապահովել նրա առջև դրված գործարար նպատակները: Կարևոր նշանակություն ունի ձեռնարկատիրական գործունեության ծավալման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծումը:

ԼՂՀ տնտեսական պայմաններում մեծ ուշադրության է արժանի փոքր գործարարության զարգացումը: Շուկայական հարաբերությունների արմատավորումը պահանջում է ստեղծել փոքր ձեռնարկությունների կուռ ցանց, որոնք կակտիվացնեն տնտեսության կառուցվածքային փոփոխությունները, նպաստեն ծախսերի արագ հատուցմանը: Փոքր գործարարությունը պետք է նպաստի ապրանքներով ու ծառայություններով շուկայի արագ հագեցմանը, ճյուղային մենաշնորհի հաղթահարմանը, մրցակցության ընդլայնմանը, գիտատեխնիկական առաջընթացի նվաճումների արագ ներդրմանը, արտահանման պոտենցիալի բարձրացմանը:

Աշխարհի շատ երկրներում փոքր գործարարության ձևավորման, պահպանման և զարգացման աջակցության հարցերին մեծ նշանակություն է տրվում ինչպես պետական, այնպես էլ մասնավոր հասարակական ինստիտուտների կողմից: Պատճառն ակնհայտ է. երկիրը և ժողովուրդը ավելի են հարատևում, եթե փոքր գործարարությունը բարգավաճում է: Այդ հատվածի զարգացմամբ շահագրգռված են հասարակության բոլոր շերտերը, տնտեսական խոշոր կառուցվածքները, տնտեսական և հասարակական ինստիտուտները, գիտակցելով, որ փոքր ձեռնարկությունների հաջող գործունեությունը այն բազիսն է, որի վրա կանգնած է տնտեսական կարգը, այն հիմքը, որը զբաղվածություն է ապահովում ամբողջ բնակչության համար:

Ուրեմն, մեր հանրապետությունում, որքան արագորեն ստեղծվի փոքր ձեռնարկությունների անհրաժեշտ քանակություն, այնքան արագորեն կընթանա ամբողջ շուկայական տնտեսության կազմավորումը:

Շատ երկրների փորձը վկայում է, որ փոքր գործարարության հատվածը բնորոշվում է ձեռնարկությունների տիպերի, արտադրանքի պատրաստման գործընթացների մեծ բազմազանությամբ: Փոքր գործարարության հիմնահարցերը նույնպես բազմազան են ու բարդ: Դրանցից են, օրինակ.

- տեխնոլոգիայի և կառավարման հմտության ցածր մակարդակը, գիտահետազոտական և կոնստրուկտորական աշխատանքների կատարման անբավարար պոտենցիալը, տեխնոլոգիայի և տեխնոլոգիական տեղեկությունների ձեռք բերման դժվարությունները,
- անարդյունավետ սարքավորումների հաճախակի օգտագործումը, դժրանց փոխարինման դժվարությունները ներքին շուկայի հնարավորությունների շրջանակներում,
- դժվարությունները մարկեթինգի և արտադրանքի իրացման ասպարեզում, բարձր մրցակցությունը ձեռնարկությունների միջև ներքին և արտաքին շուկայում, խոշոր ձեռնարկությունների ներթափանցումը այն արտադրանքի շուկաները, որը թողարկվում է առավելապես փոքր և միջին ձեռնարկությունների կողմից,
- մեկ աշխատողի հաշվով արտադրողականության, ավելացված արժեքի, թողարկված արտադրանքի և հիմնական կապիտալի ցածր մակարդակը, շենքերի վարձակալության և շինարարության դժվարությունները այն շրջաններում, ուր կա որակյալ աշխատուժ և ենթակառուցվածք,
- ֆինանսական ռեսուրսներից օգտվելու սահմանափակ հնարավորությունները, վարկային միջոցների ավելի բարձր ռիսկը,
- հումքի ավելի բարձր արժեքը, քանզի գնվում են ոչ մեծ խմբաքանակներ, ներքին շուկայում դրանց փոխարինիչների ապահովման դժվարությունները:

Փոքր գործարարությանը աջակցելու քաղաքականությունը տարբեր երկրներում պետք է կիրառել տարբերակված ձևով, կախված պայմաններից, ֆինանսական միջոցների, տեխնոլոգիայի, աշխատուժի, հումքային ռեսուրսների առկայությունից, ներքին շուկայի չափերից և այլն: Օրենսդրությամբ փոքր ձեռնարկությունների համար կարող են սահմանվել գործունեության արտոնյալ տնտեսական պայմաններ:

Համաձայն ԼՂՀ «Ձեռնարկությունների և ձեռնարկատիրական գործունեության մասին» օրենքի (28 փետրվարի, 1995 թ.) փոքր ձեռնարկությունների են վերագրվում արդյունաբերության և շինարարության մեջ՝ մինչև 100, նյութական արտադրության մյուս ճյուղերում՝ 25, գիտության և գիտական սպասարկման բնագավառում՝ 50, այլ ոլորտում՝ 12 աշխատատեղ ունեցող ձեռնարկությունները: ԼՂՀ օրենսդրությամբ կարող են սահմանվել փոքր ձեռնարկության նաև այլ հատկանիշներ՝ կապված նրա հիմնական միջոցների արժեքի կամ արտադրության ծավալի հետ: Փոքր ձեռնարկությունը ինքնուրույն է իր տնտեսական գործունեությունն իրականացնելու, հարկերի և մյուս պարտադիր վճարումները կատարելուց հետո մնացյալ շահույթը տնօրինելու գործում: ԼՂՀ-ում փոքր ձեռնարկությունները կարող են ստեղծվել քաղաքացիների, ընտանիքի անդամների և այլ անձանց կողմից, որոնք համատեղ վարում են աշխատանքային գործունեություն, ինչպես նաև պետական, վարձակալական, համատեղ ձեռնարկությունների, կոոպերատիվների և բաժնետիրական ընկերությունների կողմից, որոնք համարվում են իրավաբանական անձ: Փոքր ձեռնարկություններ կարող են ստեղծվել նաև գործող ձեռնարկությունների, միավորումների կազմից մեկ կամ մի քանի ստորաբաժանումների կամ կառուցվածքային միավորումների անջատմամբ, եթե ձեռնարկության գույքի տիրոջ համաձայնությունը ապահովված է նախօրոք

ծեռք բերված պայմանագրային պարտավորություններով: Այս դեպքում, այն ձեռնարկությունը, որից առանձնացվել է փոքր ձեռնարկությունը, դրա հիմնադիրն է:

Ձեռնարկիչ բառը հաճախ օգտագործվում է փոքր ձեռնարկությունների տնօրեններին որակելու համար, քանի որ փոքր ձեռնարկությունների տնօրենները սովորաբար իրենք են իրացնում իրենց գործարարությունների գործառույթից շատերը:

Շուկայական հարաբերությունների զարգացմանը զուգընթաց տեղի է ունենում փոքր և միջին գործարարության ինտենսիվ զարգացում և փոքր գործարարության վերափոխման գործընթաց: Այսպես, ԱՄՆ-ում 80-ական թվականներին փոքր ֆիրմաների թիվը հասավ ավելի քան 650 հազարի, միաժամանակ յուրաքանչյուր չորրորդ ֆիրման լուծարվում էր իր գործունեության առաջին տարում, իսկ բոլոր նոր ստեղծված ֆիրմաների 90 %-ը չէին կարողանում դիմանալ 4-տարուց ավելի: Այստեղից պարզ է դառնում, որ փոքր գործարարությունում, մրցակցության ազդեցության ներքո կան խոշորների ճնշման տակ, մշտապես տեղի է ունենում հների քայքայման և նորերի ստեղծման գործընթաց, որը հատուկ է նաև եվրոպայի և Միջին Ասիայի երկրներին և զգալի ազդեցություն է ունենում զբաղվածության մակարդակի վրա: Շուկայական տնտեսությունում այդ գործընթացն արդեն վերածվել է օրինաչափության: Օրինակ, Գերմանիայում փոքր և միջին ձեռնարկություններում ընդգրկված է աշխատունակ բնակչության 70 %-ը: Այդ ձեռնարկությունների կենսունակությունը բացատրվում է դրանց բարձր մասնագիտացմամբ, ճկունությամբ և տեխնիկական նորույթներին արագ արձագանքելու ունակությամբ: Մի շարք երկրներում փոքր գործարարությունը ապահովում է նոր աշխատանքային տեղերի մինչև 80 %-ը:

Այսպիսով, շուկայական տնտեսության պայմաններում, նպատակահարմար է հիմնադրել փոքր ձեռնարկություններ, որոնք կարողանում են ժամանակին արձագանքել փոփոխվող հարաբերությունների պահանջներին:

Ընդ որում ձեռնարկատիրության զարգացումը բազմակողմ և շարունակական գործընթաց է, որի սկզբնական փուլում առաջնահերթ նշանակություն է ձեռք բերում դրա պետական կարգավորման և հաստկապես ֆինանսավարկային ու հարկաբյուջետային կարգավորման դերի ձևավորումը, ինչպես նաև համապատասխան իրավական դաշտի ստեղծումը: Այս ուղղությամբ նախատեսվող միջոցառումները պետք է նպատակաուղղել ձեռնարկատիրության կարգավորման գործող մեխանիզմների կատարելագործմանը և նորերի ներդրմանը, որոնք հիմնվում են կարգավորման անուղղակի մեթոդների վրա:

Ձեռնարկատիրության զարգացման ներկա փուլում հարկ է որոշ արտոնություններ սահմանել տնտեսության զարգացման կարևոր ճյուղերի ձեռնարկությունների համար որոշակի կոնկրետ ժամանակահատվածում: Առաջին հերթին դա վերաբերվում է ինվեստիցիոն և ինովացիոն գործունեությանը, էներգետիկային, գյուղատնտեսական մթերքների արտադրմանն ու վերամշակմանը և հանքահումքային արդյունաբերությանը:

Շուկայական հարաբերությունների ձևավորումը պահանջում է ստեղծել հուսալի տեղեկատվական միջավայր, որը կնպաստի տնտեսական գործընթացների անորոշության աճի իջեցմանը: Տվյալ խնդիրը առավել կարևորություն է ստանում ձեռնարկատիրության ոլորտում, որի լուծմամբ զգալիորեն կբարելավվի ձեռնարկատերերին տրամադրվող անհրաժեշտ տեղեկատվության որակը, օպերատիվությունը և կբարձրանա գործարար ակտիվության մակարդակը:

Տնտեսական բարեփոխումների ներկա փուլում հրատապ խնդիր է ձեռնարկության և դրա պետական կարգավորման բնագավառների համար կադրերի պատրաստման, վերապատրաստման և որակավորման բարձրացման

համակարգի ստեղծումը: Այս բնագավառների համաշխարհային փորձը ցույց է տալիս, որ շուկայի և նրանում ընթացող գործընթացների անընդհատ բարձրացման պայմաններում մրցակցությանը դիմանում են այն տնտեսավարող սուբյեկտները, որոնք տիրապետում են ինքնուրույն գործունեություն ծավալելու ունակությունների, ճիշտ են ընթերցում շուկայական օրենքներն ու օրինաչափությունները, ժամանակին արձագանքում են դրանց փոփոխություններին և պետական կարգավորման ազդակներին, հավաքագրում են հղմուտ կառավարիչներ ու մասնագետներ: Նշված խնդիրը լուծելու համար անհրաժեշտ է կազմակերպել մենեջմենտի և մարկետինգի հատուկ դասընթացներ, ինչպես ձեռնարկությունների ղեկավարների և մասնագետների, այնպես էլ անհատ ձեռնբերեցների համար՝ այլ երկրներից հրավիրելով համապատասխան մասնագետներ:

1998 թ. դեկտեմբերի 1-ի դրությամբ ԼՂՀ պետական ռեզիստրում գրանցվել է 738 անհատ ձեռներեց և 1811 ձեռնարկություն, որից 248-ը պետական սեփականության վրա հիմնված ձեռնարկություններ, 902-ը՝ կոլեկտիվ և 611-ը՝ քաղաքացիների սեփականության վրա հիմնված ձեռնարկություններ: Մասնավոր ձեռնարկությունների գերակշիռ մասը բաժին է ընկնում ոչ նյութական արտադրության ճյուղերին: Դրանք հիմնականում փոքր ձեռնարկություններ են: 1998 թ. 1997 թ-ի համեմատությամբ ձեռնարկությունների թվաքանակը աճել է 289-ով: Ձեռնարկությունների մեծ մասը իրականացնում են «գյուղատնտեսություն և ձկնորսություն» և «մեծածախ, մանրածախ առևտուր և անձնական օգտագործման առարկաների նորոգում» գործունեությունը: Հեռանկարում նպատակահարմար է համրապետության ձեռնարկությունների մասնագիտացումը գորգերի, կարպետների, բնական մետաքսից արտադրվող գործվածքի, կաշվե կոշիկների, գինու, կոնյակի տարբեր տեսակների, մրգերից, պտուղներից արտադրվող պահածոների արտադրությամբ: Սակայն համրապետությունում ձևավորվել է փոքր գործարարության հետագա գործունեության անորոշ պատկեր, որի հիմնական պատճառը կիրառվող հարկային քաղաքականությունն է, որը ոչ միայն բարենպաստ պայմաններ չի ստեղծում մանր և միջին բիզնեսի զարգացման համար, այլև շատ հաճախ արգելակում է նրա հետագա գործունեությունը: Այդ խնդիրը ենթակա է հրատապ լուծման:

Այսպիսով, համրապետությունում ձեռնարկատիրության զարգացումը պահանջում է լրացնել նոր օրենսդրական և նորմատիվային հիմքերը, մասնավորապես մշակել և ընդունել ձեռնարկությունների կազմակերպա-իրավական տեսակների համար առանձին օրենքներ, տնտեսական մրցակցության պաշտպանության օրենսդրությունը, ինչպես նաև զուգահեռաբար կատարելագործել ընդունված օրենքները և նորմատիվային ակտերը, դրանք համապատասխանեցնելով տնտեսության պահանջներին:

Տնտեսագիտական գիտությունների ամբիոն

Ստացված է 10. 09. 99 թ.

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Գևորգյան Սիիրան, Թամազյան Արտուր - Հայաստանի անցումային տնտեսությունը - /տնտեսական և գործնական հարցեր/, Եր., - ՏՀԻ հրատարակչություն, 1997 թ., էջ 37-48:
2. Մելքումյան Սիքայել - Ձեռնարկատիրություն և ներդրումներ, Եր., «Լույս» հրատարակչություն, 1998 թ., էջ 3-13:
3. Էկոնոմիկա ամսագիր, 1992 թ., հ. 7-8, էջ 58-70:

4. Вестник Московского университета. Экономика. 1997 г., N 6, стр. 92-113.
5. Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության վիճակագրության, պետական ռեգիստրի և վերլուծության պետարհության տեղեկատվություն:
6. Էկոնոմիկա ամսագիր, 1994 թ., հ. 1-2, էջ 38-46:

МАНГАСАРЯН Р. Я.

РАЗВИТИЕ МАЛОГО БИЗНЕСА В АРЦАХЕ

Резюме

На этапе формирования и дальнейшего развития рыночных отношений в любой сфере экономики важную роль и значение приобретает предпринимательская деятельность, формы и уровень ее организации.

В экономических условиях НКР достойно большого внимания развитие малого бизнеса.

Развитие предпринимательства в НКР требует создания сети малых предприятий, которые активизируют структурные изменения в экономике, способствуют быстрому возмещению расходов, оперативному реагированию на изменения потребительского спроса.

Развитие предпринимательства в НКР требует также новых законодательных и нормативных основ.

RUSAN MANGASARYAN

THE CROWTH OF SMALL BUSINESS IN ARTSAKH

Summary

At the stage of forming and growth of market relations in any sphere of economics business, its forms and the level of its organization acquire an important role and meaning.

In economic conditions of Nagorno-Karabakh the growth of small business is worth notice.

The growth of business in NK demands the creation of nets of small enterprises, which activize structural changes in economics, favour the quick reimbursement, operative respond to the changes of consumers demand.

The growth of business in NK also demands new legislative and normative foundations.